

УДК 94:784.071.5(477, 43) «18/19»

UDC 94:784.071.5(477, 43) «18/19»

МАРИНА ЯРОВА

*кандидат педагогічних наук, доцент
(Україна, м.Хмельницький, Хмельницька
гуманітарно-педагогічна академія, вул.
Прокурівського Підпілля, 139)*

MARINA YAROVA

*candidate of pedagogical sciences, assistant
professor
(Ukraine, Khmelnytsky, Khmelnytsky
Humanitarian-Pedagogical Academy,
Proskurivskoho Pidpillia Str., 139)
ID ORCID 0000-0001-8827-8696*

**Вокально-хорова підготовка вчителів музики в навчальних закладах Поділля кінця XIX –
початку XX сторіччя**

**Vocal-Choral Training of Music Teachers in Educational Establishments of Podillia Region in the
Late 19th - Early 20th Centuries**

Анотація. Історія становлення та розвитку музично-педагогічної освіти є важливою складовою загальної історії педагогіки. На основі опрацьованих матеріалів у даній статті висвітлено історичні події та виділені їх особливості, що презентують результати дослідження питання підготовки вчителя музики. У статті розкрито характер підготовки вчителів співу та музики в кінці XIX – на початку XXст. на Поділлі та розкрито два шляхи професіоналізації педагогічних кадрів:

- перший – пов'язаний із системою церковно-духовних закладів, що впродовж сторіч готували також і вчителів для шкіл;

- другий – більш наближений до академічної школи, формування якої розпочалося в другій половині XIX ст. Вказано на те, що й у першому, й у другому випадку система підготовки вчителів музики й співу будувалася на засвоєнні практичних навичок, що формувалися безпосередньо в процесі роботи й у кінцевому результаті навчання зводилося до вивчення церковних піснеспівів, диригентської техніки та основ теорії музики. Проаналізовано позитивні фактори, які якісно впливали на рівень підготовки та забезпеченість учителями співу не тільки міських, але й сільських шкіл, у зазначаний період завдяки збільшенню кількості навчальних закладів. Показана діяльність учительських семінарій та інститутів, висвітлені проблеми впровадження загальної музичної освіти в педагогічний процес. На початку XX ст. створювались передумови для професійної підготовки вчителя музики загальноосвітньої школи у вищих навчальних закладах України.

Ключові слова: *співацька освіта, музична освіта, педагоги-музиканти, навчальні заклади, Поділля.*

Summary. History of formation and development of music-pedagogical education is an important component of the general history of pedagogy. On the basis of the worked materials in this article historical events have been highlighted and their peculiarities have been presented, which show the results of the research of the issue of music teacher training. The article describes the nature of the preparation of singing and music teachers in the late 19th - early 20th centuries in Podillia region and two ways of professionalization of teaching staff have been revealed:

- the first one is related to the system of church-spiritual institutions, which have also for centuries trained teachers for schools;

- the second - closer to the academic school, the formation of which began in the second half of the 19th century.

It is pointed out that in both the first and the second case, the system of training teachers of music and singing was based on the acquisition of practical skills, which were formed directly in the process of work and in the end, the teaching was reduced to the study of church songs, conducting technique and the basics of music theory. Positive factors that qualitatively influenced the level of training and provision of singing teachers not only in urban but also in rural schools during the specified period due to the increase in the number of educational institutions have been analysed. The activity of teachers' seminaries and institutes has been shown, the problems of introduction of general music education into the pedagogical process have been highlighted. In the early 20th century the preconditions were created for vocational training of music teacher of secondary school in higher educational establishments of Ukraine.

Key Words: *vocal-choral education, music education, pedagogues-musicians, educational establishments, Podillia region.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Музична освіта Поділля впродовж тривалого кількасотрічного періоду не просто відображає ті складні історичні процеси, які відбувалися в краї, але і є такою, що сформувалася як особливе регіональне явище в цілісній українській і ширше – європейській традиції. Проведене дослідження переконливо показало, наскільки різноманітними і багатогранними були теоретичні засади розвитку музичної освіти і культури Поділля. Подальшого вивчення потребують питання перспективного впровадження окремих методик музичної освіти й виконавства в практику сучасного навчання. Важливо підсумувати й осмислити багаті культурно-освітні традиції краю в минулому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій... У дослідженні використані праці сучасних вчених у галузі вітчизняної історії педагогіки: Л. Вовк, М. Гордійчука, М. Євтуха, Н. Калениченко, В. Кременя, В. Кузя, В. Смаля, О. Сухомлинської, М. Ярмаченка та ін.; мистецької освіти, культури та музичного виховання – А. Болгарського, Б. Бриліна, С. Горбенка, В. Іванова, Л. Іванової, А. Завальнюка, І. Зязюна, Л. Масол, О. Михайличенка, Г. Падалки, О. Ростовського, О. Рудницької, О. Шевнюк, В. Шульгіної, К. Шамаєвої, О. Щолокової та ін.; краєзнавства – Л. Баженова, О. Завальнюка, С. Кошилова, Л. Кушніра, В. Нестеренко, І. Сесака та ін.; мистецтвознавства – Л. Кияновської, О. Смоляка, С. Чернецького та ін. Окремі питання історії розвитку вітчизняної регіональної музичної освіти і культури знайшли своє відображення у працях дослідників Н. Демченко («Гуманітарна освіта в рецепції славистів Лівобережної України (друга половина XIX – початок XX століття)», А. Желан («Становлення та розвиток музичної освіти в Херсонській губернії (кінець XIX – початок XX століття)»), А. Мартинюк («Диригентсько-хорова освіта в музичній культурі України другої половини XX століття»), Я. Мельничук («Становлення та розвиток музичної освіти на Буковині (кінець XVIII – початок XX століття)»), Н. Олійник («Освітня діяльність земств Чернігівської губернії у другій половині XIX – початку XX століття»), В. Омельчук («Розвиток освіти Волині (друга половина XIX – початок XX століття)»).

Мета статті полягає в дослідженні та висвітленні питань вокально-хорової підготовки вчителів музики в навчальних закладах Поділля кінця XIX – початку XX сторіччя. Прослідкувати здобутки у співацькій освіті, проаналізувати історико-педагогічний досвід та визначити перспективні шляхи їх застосування в сучасній практиці національної школи в Україні.

Виклад основного матеріалу... Провідним навчальним закладом Подільського краю була Подільська духовна семінарія. Незважаючи на те, що вона була духовним закладом, за давньою традицією тут весь час готували вчителів співів. Історія Подільської духовної семінарії обіймає великий часовий період (понад 120 р.) – від кінця XIX до початку XX ст. – й відбиває процеси становлення й розвитку національної культури в різних її галузях: науці, освіті, мистецтві. Особливе значення має Подільська духовна семінарія в розвитку музичної культури Поділля, і, зокрема, щодо виникнення спеціальної музичної освіти та становлення музичного професіоналізму. Вивчення історичної ролі Подільської духовної семінарії в цьому аспекті становить великі труднощі, оскільки ще й досі не повністю систематизовано й досліджено архівний, рукописний палеографічний матеріал, не узагальнено повідомлення, подані в різних виданнях XVIII-XX ст. Крім того, методологія більшості опублікованих історичних розвідок вимагає сьогодні від дослідника перегляду поданих у них матеріалів із позицій сучасної науки.

З історії ми знаємо, що вся територія Російської імперії була поділена на навчальні округи, й Подільська губернія входила до складу Київського навчального округу. Оскільки вона була однією з найбільших, то цілком закономірним було заснування семінарії саме на її території. За багато років свого існування цей навчальний заклад став духовним культурним центром Поділля. Іменним указом імператора Павла I від 18 грудня 1797 р. було проголошення створення Подільської духовної семінарії. Її організатором став архієпископ Брацлавський та Подільський Іоаникій. У листі до Київського митрополита Ієрофея, датованому 30 жовтня 1797 р., він пише: «Я вздумал маленькую завести семинарию и на первый случай посадил в нее малых певчих. Их обучают студенты, привезенные мной из Севска... У меня имеется регент певческий Матфей Бобровицкий; которого я намерен несколько времени подержать при хоре, пока заступит его место другой. Он недавно мною из диаконов переведен во священники, и хотя голос его тенор, и не очень хорош, но силу в музыке знает, и первым был заводником моего хора» [1]. Можливо, що саме ці співаки й стали першими слухачами семінарії, яка розпочала свою діяльність у 1798 р. при Свято-Миколаївському монастирі у Шаргороді.

Губернським центром Подільської губернії був Кам'янець-Подільський. Він мав кращу навчальну матеріальну базу для подібного освітнього закладу. Тому в 1806 р. розпочалося переведення сюди семінарії, яке завершили в 1808 р. Спеціально для неї на кошти єпархії було побудовано в останній чверті XVIII ст. великий двоповерховий будинок. Окрім цього, місцева влада закупила ще чотири

будинки. Перший із них, що розміщувався між Троїцькою та Зарванською вулицями, придбали у майора Череча, два наступні (1807 р.) – у міщанина Боровського. Кам'яний будинок – у Хітинського. Першим ректором семінарії став архімандрит Гавриїл.

Обсяг і зміст навчальних курсів зі співу й регентства свідчили, що викладачі семінарії турбувалися про підпорядкованість предмета майбутній професії священника-вчителя. Успішній навчальній роботі семінарії сприяв і вдалий добір викладацького складу – всі вчителі співів мали високопрофесійну підготовку, яку отримали в кращих закладах Росії, що створювало сприятливу атмосферу для викладання саме цього предмета.

А. Кривецький, І. Лепехін, Ю. Богданов, Є. Рогальський та ін. давали вихованцям основи роботи в школі, а особистим прикладом виховували повагу до своєї справи, прищеплювали мистецьку культуру, любов до музики, навчали педагогічній тактовності, давали основи знань із теоретичних курсів, хорового співу та історії вітчизняного співацького мистецтва. З архівних матеріалів відомо, що на своїх заняттях вони використовували різноманітну навчально-методичну літературу, якою була багата семінарська бібліотека. Переконалим свідченням музичних успіхів були концерти семінарського хору, шкільні свята, ювілейні урочистості й публічні іспити.

В історії музичної освіти на Поділлі семінарія відіграла важливу роль. Вона була першим навчальним закладом у регіоні, який за роки свого існування підготував значну кількість викладачів співу для училищ і шкіл духовного відомства. За незначним винятком, у період з 1880 по 1917 рр., у шести училищах духовного відомства на Поділлі працювали вихованці Подільської семінарії. Через своїх випускників Подільська духовна семінарія впливала на розвиток музичної освіти регіону й була провідником музичної культури на периферії, формувала педагогічні кадри, поширювала культуру хорового співу.

Освітня й педагогічна підготовка в цих школах не була високою, але багато уваги приділялося вивченню співу та музики. Програма з церковного співу вимагала знання учнями повного курсу церковно-службового обіходу церковного осьмогласся, знайомила зі знаменним та грецьким розспівом, із мелодіями семигласних церковних піснеспівів Великого Посту, Страсної Седмиці й Пасхи. Вихованці вивчали елементарну теорію музики, квадратну та круглу нотні системи, основи хорознавства, а також вправлялися в керуванні хором. Учні навчалися за підручниками й посібниками Д. Соловйова, А. Рязького, О. Калачинського, П. Чайковського, М. Римського-Корсакова, А. Фамініціна, А. Карасьова, за «Обіходом» і церковно-співочим збірником. Здебільшого було два вчителі. Один навчав церковного співу, а інший – гри на струнних або духових інструментах.

У 1902 р. з'явилися церковно-вчительські школи православного віросповідання, що готували вчителів для початкових училищ. Така школа того ж року була відкрита у Вінниці. З оголошення про прийом вступників у 1 клас на 1905-1906 н. р. дізнаємося про вимоги для вступників. До цієї школи зараховували молодих людей віком 16-18 років, що закінчили двокласну школу або інший навчальний заклад, курс яких був не нижчим даної школи. На вступних іспитах від абітурієнтів вимагали знання елементарної теорії музики, а саме: визначення висоти й тривалості звуків, ритму, темпу та його позначень, побудови мажорної й мінорної гам, інтервалів, будови церковної гами та елементарних знань із гармонії. Практично абітурієнти повинні були проспівати із всенощного бдіння стихирі восьми гласів, недільні тропарі восьми гласів, антифони, ірмоси недільні та інші піснеспіви й повністю знати літургію. Під час конкурсу перевірялася гра на скрипці.

Діяльність семінарії регулювалася «Положенням про учительські Семінарії» (1870р.). «Учительські семінарії, – як зазначалося в цьому положенні, – мають за мету дати педагогічну освіту молодим людям усіх станів православного віросповідання, які хочуть присвятити себе учительській діяльності у початкових училищах» (Кузьмін Н.Н., 1970, с. 43).

Семінаристи в основному були дітьми заможних селян, сільського духовенства та чиновників. Уся навчально-виховна робота в семінарії базувалася на основі спеціальної інструкції, розробленої Міністерством народної освіти у 1875р. На навчання приймали осіб не молодших 16 років. Абітурієнти здавали вступні іспити за програмою двокласних училищ і навчалися безкоштовно чотири роки. Навчальний план передбачав вивчення співу по дві години на тиждень у кожному класі.

В «Положенні...» сказано, що «викладання співу у семінарії має метою розвиток музичних здібностей учнів і вміння співати настільки, щоби вони могли потім самі навчати співу учнів початкових народних училищ. Теоретичні заняття повинні обмежуватися лише тими відомостями, які необхідні для правильного читання й розуміння нот...». Під музично-співочою підготовкою мали на увазі «знайомство з сутністю нотної системи, уміння користуватися камертоном і партитурою при розучуванні п'єс, уміння організувати дитячий хор і керувати ним...» (Кузьмін Н.Н., 1970, с. 50). Семінаристи також навчалися гри на скрипці. Зі звіту вчителів семінарії за 1909-10 навчальний рік дізнаємося, що спів викладав священник М. Тернавський, який закінчив Подільську семінарію.

Особливе значення в семінарії мала педагогічна практика. До керівництва педагогічною практикою залучався весь педагогічний склад, також і директор. За змістом практика поділялася на три види:

- 1) попереднє ознайомлення й спостереження за ходом уроків, виконання нескладних доручень учителя;
- 2) пробні уроки;
- 3) самостійне проведення занять.

Практика розпочиналася з четвертого семестру навчання в семінарії. В цьому навчальному закладі велика увага зверталася на підготовку пробних уроків. План їх проведення затверджувався радою семінарії, а результати занять детально обговорювалися на особливих педагогічних зборах за участю всіх, хто був присутній на уроках. Пробні уроки вихованці проводили, починаючи з третього класу. Вихованці семінарії жили у спеціальному інтернаті, а після її закінчення повинні були пропрацювати не менше чотирьох років у школах. Однією з форм підвищення рівня освіти й покращення знань для викладачів шкіл та училищ були короткотривалі літні курси церковного співу.

Програма з церковному співу пропонувала вивчення загальних правил співу, що стосувалися положення корпусу, відкривання рота, вдиху й видиху під час співу, правильної вимови голосних, інтонації та темпу. Вона включала в себе теоретичну та практичну частини. На теоретичних заняттях курсисти отримували попередні дані про простий нотний спів, вивчали азбуку в цефалтному ключі, основний звукоряд у нотно-лінійній системі, складові назви звуків у азбуці та сольмізували азбуку. Серед спеціальних дисциплін була коротка історія утвердження лінійних знаків у православній церкві, які замінили собою крюки. Окрім теоретичних відомостей, курсисти отримували можливість ознайомитися з нотною літературою богослужбового співу православної церкви.

На практичних заняттях учням рекомендувалося вправлятися в одноголосому та багатоголосому співі Всенощного бдіння, літургій Іоанна Златоустого та Василя Великого й літургії передосвячених дарів. Використовувалося багато посібників, підручників, нот. Із книг зі співу, що збереглися від XIX ст., лише деякі можна віднести до навчальної літератури. Ще складніше визначити, на який вік розраховані ті чи інші підручники. В основному, спеціальні посібники з церковного співу носили популярний характер. Як правило, вони повідомляли найбільш суттєві відомості з музичних дисциплін, але дають уяву про характер спеціальної програми навчання співу в цілому, конкретизують її спрямування. Не відповідаючи стандартам звичайних підручників (у порівнянні до вимог змісту сучасної навчальної літератури), де зміст співвідноситься з навчальною програмою й ураховується зв'язок теоретичного курсу з практичним його засвоєнням, ці посібники визначають основний напрям у вивченні церковного співу. Саме такими й найчастіше вживаними були: «Збірник церковних піснеспівів на 4 гласи» М. Потулова й його ж «Посібник для практичного вивчення старовинного богослужбового співу православної російської церкви», виданий у Москві в 1872р., та «Церковний спів», видання Санкт-Петербурзького братства в ім'я Пресвятої Богородиці в перекладі для хору священником М. Георгієвським. Цікавим є факт, що перелік книг для навчання суворо регламентувався училищною радою при Святому Синоді.

Статистичні дані, знайдені в архівних джерелах, дозволяють систематизувати та прослідкувати динаміку збільшення чисельності місць проведення курсів і зростання кількості викладачів на них. Картина, що вимальовується, свідчить про зростання значення музичних предметів у системі загальної освіти й про певні успіхи в підвищенні кваліфікації викладачів цих дисциплін. Недоліком залишається те, що курси проводилися нерегулярно, хоча й планувалися щорічно, оскільки кошти училищної ради Подільської губернії були обмеженими. Тож зупинимося на аналізі фактів.

Уперше курси у Кам'янці-Подільському пройшли з 17 серпня до 8 вересня 1889 р. На них прибуло тридцять сім слухачів. Співи викладав вчитель Подільської духовної семінарії Ю. Богданов, який отримав освіту в Придворній співочій капелі. У 1890 р. курси відбулися у Тульчині з 5 липня по 1 серпня для п'ятдесяти одного слухача, й у Немирові з 12 червня по 12 липня для сорока чотирьох слухачів. Церковний спів викладав учитель Немирівської гімназії В. Міхневич.

На Кам'янецькі курси, які пройшли з 21 липня до 19 серпня 1892 р., було запрошено тридцять два слухачі. Про рівень викладання на них свідчить факт проведення високопрофесійних показових уроків учителем Ю. Богдановим, які було схвалено повітовим спостерігачем, про що дізнаємося із навчального звіту. В останній день роботи курсів слухачі відспівали літургію в Успенському соборі міста. Добрі успіхи було відмічено з музичних дисциплін у дванадцяти курсистів. На курсах у Хмільнику співи викладав колишній учитель Подільської семінарії священник Григорій та Ю. Снятинський. Курси відбулися з 20 травня до 1 липня 1893 р., і на них прибуло сорок п'ять слухачів. У 1895 р. з 27 травня до 18 червня пройшли Соболевські курси. Сімдесят вісім учнів були розділені на молодше й старше відділення. На старшому відділенні курсисти здавали іспити для отримання звання вчителя. Церковний спів вивчали на щоденних співках і під час богослужінь.

У високому рівні викладання співу, крім училищної ради Подільської губернії, були зацікавлені й деякі приватні особи. Так, наприклад, курси для вчителів свого повіту організував у селі Козинці в червні 1896 р. священник В. Коцюбинський. Ці курси проводилися за власний кошт організатора із чотирнадцяти добровільних учасників. Керівника, священника В. Коцюбинського, не задовольняли лише теоретичні лекції. Він, насамперед, домагався від курсистів не тільки уміння співати, а й уміння грати на скрипці, що, на його думку, сприяло навчанню дітей співу. Він особисто займався зі слухачами по декілька годин щоденно грою на інструменті, й тому вимагав від курсистів наявності скрипки та нот різних композиторів. У 1897 р. курси відбулися в Кам'янці-Подільському для вісімдесяти п'яти слухачів. Співу на них навчав священник О. Сулковський.

Наступні курси у Кам'янці-Подільському пройшли з 16 червня по 31 липня 1898 р. У порівнянні з минулорічними збільшилася кількість слухачів до ста п'яти. Для занять церковним співом курсистів було розділено на дві групи. Перша група, яку складали молоді й малопідготовлені вчителі, вивчала елементарні поняття з теорії музики – основну гаму співу, а практично вправлялися в одноголосому співі всього восьмигласся звичайним розспівом церковних піснеспівів. Обсяг програми для другої групи був ширшим. Курсисти вивчали восьмигласся гармонічно, а теоретично ритм і будову ладів, які вживалися у церковній музиці. Церковного співу навчав соборний дякон С. Ковальський, а гри на скрипці – вчитель зразкової школи при духовній семінарії В. Осаківський. На вивчення співу виділялося двадцять дев'ять годин щотижнево. Рівень підготовки слухачів після місяця занять, дозволив їм чотирнадцятого липня проспівати Всеношну в домовій архієрейській церкві на Підзамче, а п'ятнадцятого липня в Олександровському соборі – всі головні піснеспіви літургії. Особливо велике враження, за словами журналіста місцевої газети, на слухачів справив тропар Святому Володимиру з грецьким розспівом у перекладі для хору М. Малашкіна. На уроках курсисти співали в основному прості церковні мелодії, які були гармонізовані для хору А. Архангельським і С. Смоленським. При курсах була відкрита бібліотека, яка складалася з двох відділів: для вчителів і для учнів. Вона служила прикладом для організації бібліотек на місцях і знайомила слухачів із богослужбовою та нотною літературою.

Уперше за кількарічний досвід проведення курсів двадцять восьмого липня відбувся публічний іспит із церковного співу. До складу екзаменаційної комісії увійшли члени єпархіальної ради, керівники й лектори курсів, гості з представників місцевої адміністрації, військового та духовного відомств. Екзамен проходив в урочистій обстановці й розпочався загальним співом курсистами гімну святому Кирилу й Мефодію. Після цього архієрей сформував із слухачів різні типи й види хорів, на яких учні демонстрували своє вміння працювати з хором і давали відповіді на запитання з теорії співу. Закінчився екзамен співом курсистами канту «О, храме Господній» із збірника А. Архангельського, а також кількох патріотичних та народних пісень.

На Кам'янецьких курсах 1899 р. були присутні дев'яносто чотири слухачі, з яких вісімдесят три були відряджені повітовими відділеннями єпархіальної училищної ради, а решта приїхали добровільно. Слухачів розмістили в будинку Духовної семінарії. Церковний спів викладав дякон В. Осаківський. До програми навчання, крім практичних занять курсистів з дітьми і методичних обговорень проведених уроків, були внесені індивідуальні заняття зі співу та гри на скрипці.

Починаючи з 1900 р. курси організовувалися при другокласних школах, які готували вчителів для шкіл грамоти. Таких шкіл у Подільській губернії функціонувало одинадцять, із них дві – жіночі. Вони мали добру матеріальну базу, забезпечувалися методичною та нотною літературою, музичними інструментами. Зазначимо принагідно, що в цих школах викладання музичних дисциплін (хорового співу та гри на інструментах) характеризувалося достатньо високим професійним рівнем. Наявність струнного або духового оркестру, хору, двох а то й трьох викладачів музики вплинуло на рішення училищної єпархіальної ради про доцільність проведення курсів при цих школах для вчителів всієї губернії. Відділ освіти повіту, що мав таку школу, збирав учителів зі свого та прилеглих повітів. У такий спосіб покращити знання, підняти рівень, удосконалити викладання фаху отримували можливість значно більша кількість учителів.

Після вивчення хором піснеспівів курсисти ділилися на групи і займалися регентством. Для практичних занять слухачів розділяли на два великі хори. Диригуванням займалися й у класі, й у церкві, а щоб отримати побільше регентської практики, хором диригувало одночасно декілька осіб. Слухачі користувалися, в основному, «Церковно-співочим збірником», виданим Святим Синодом, і книгами М. Бахметева. Співи викладав учитель чоловічого духовного училища священник Л. Бялошицький. При курсах відкрилася зразкова змішана тригрупна школа. Курсистам читалися лекції про кращі прийоми та методи навчання у початковій школі, давалися показові уроки. Було прочитано сто тридцять дві лекції з різних предметів, із них сорок п'ять – із церковного співу. Велика кількість годин, як бачимо, була присвячена церковному співу, як найбільш складному для вивчення й найменш знайомому для слухачів предмету. Заняття на курсах проходили до другої години дня й увечері з п'ятої до восьмої. Ранкові години присвячувалися показовим і пробним урокам, а вечірні – лекціям та

співкам. Завдяки тому, що курсисти весь час співали в церкві Всеношну й Обідню, вони вивчали всі необхідні для цих богослужінь піснеспіви. Іспит зі співу більшість здавали задовільно, а деякі дуже добре.

Висновки... Підсумовуючи вищесказане, відзначимо позитивну роль курсів церковного співу на Поділлі. За час їх діяльності склалася відпрацьована система додаткової підготовки вчителів, яка дала можливість великій кількості педагогічних кадрів поглибити знання, вивчити нові прогресивні методи навчання, вдосконалити диригентську майстерність, поділитися досвідом у справі організації й керуванні хором, ознайомитися з нотною літературою та новими підручниками. Аналізуючи характер вокально-хорової підготовки вчителів співу та музики в кінці XIX – на початку XXст. на Поділлі, прослідковується два шляхи професіоналізації педагогічних кадрів. Перший – пов’язаний із системою церковно-духовних закладів, що впродовж сторіч готували також і вчителів для шкіл, а другий – більш наближений до академічної школи, формування якої розпочалося в другій половині XIX ст. І в першому, й у другому випадку система підготовки вчителів музики й співу будувалася на засвоєнні практичних навичок, що здійснювалися безпосередньо в процесі роботи. У кінцевому результаті навчання зводилося до вивчення церковних піснеспівів, диригентської техніки та основ теорії музики.

Список використаних джерел і літератури / References:

1. Боголюбова, І. (1993). *Учбові заклади Прокурова в XIX – на початку XX століть: Наукові записки*, 1, 36. Хмельницький / Boholiubova, I. (1993). *Uchbovi zaklady Proskurova v XIX – na pochatku XX stolit.* [Educational Institutions of Proskuriv in the 19th - Early 20th Centuries]. *Naukovi zapysky. Khmelnytskyi*, 1, 36 [in Ukrainian].
2. Кузьмин, Н. Н. (1970). *Учительские семинарии России и их место в подготовке учителей начальной школы* (Лекции по истории педагогики). Курган. / Kuzmin, N. N. (1970). *Uchitelskie seminarii Rossii i ix mesto v podhotovke uchitelei nachalnoi shkoly'* (Lekcii po istorii pedagogiki). [Teacher's seminars in Russia and their place in the preparation of elementary school teachers (Lectures on the history of pedagogy)]. Kurgan [in Russian].
3. Кузів, М. (1997). Із історії розвитку музичної освіти на Поділлі у 80-х роках XIX століття. *З наук. праць викладачів педагогічного факультету*. 2. (с.200-209). Кам'янець-Подільський. / Kuziv, M. (1997). *Iz istorii rozvytku muzychnoi osvity na Podilli u 80-kh rokakh XIX stolittia.* [From the History of the Development of Music Education in the Podillia Region in the 80-s of the 19th Century]. *Z nauk. prats vykladachiv pedahohichnoho fakultetu*. 2. (pp. 200-209). Kamianets-Podilskyi [in Ukrainian].
4. Хроніка (1908). *Рада*. 261. / Khronika (1908). [The Chronicle]. *Rada*. 261. [in Ukrainian].
5. Ярова, М. В. (2012). *Музична освіта і митці Поділля: минуле і сучасне*. [Монографія]. Кам'янець-Подільський: П. П. Зволейко Д. Г. / Jarova, M. V. (2012). *Muzychna osvita i myttsi Podillia: tynule i suchasne.* [Music Education and Artists of Podillia Region: the Past and the Present]. [Monohrafiia]. Kamianec-Podilskyi: P. P. Zvoleiko D. H. [in Ukrainian].